

הרב גדלי' אבערלאנדער

מח"ס 'פדיון-הבן כהלכתו'
'בנתיבות התפילה' על דיני טעויות בתפילה
'מנהג אבותינו בידינו' על מנהגי ישראל

הדלקת נרות בשבת ושעמה (א)

מצוה מיוחדת קיימת בהכנה לשבת קדש והיא הדלקת הנר. חכמינו כבר קבעו והגדירו¹ "הדלקת נר בשבת חובה". והרמב"ם ביארה יפה²: "הדלקת נר בשבת אינה רשות אם רצה מדליק ואם לא רצה אינו מדליק אלא חובה, ואחד אנשים ואחד נשים חייבין להיות בבתיהן נר דלוק בשבת". ובמדרש כת"י³ מצינו הלשון: "לפי שאין לך שמקדש את השבת ומרוממה אלא הדלקת הנר". גדר תקנה זו ופרטיה במאמר שלפנינו.

חיובה מן התורה או מדרבנן

תקנה זו הינה עתיקת יומין אם מימי הנביאים או מחכמים ראשונים.

במדרש תנחומא⁴ איתא שחיוב זה הוא מן התורה והכוונה כנראה לחיוב מן הקבלה⁵: "ילמדנו רבינו על כמה עבירות נשים מתות בשעת לדתן, כך שנו רבותינו על שלשה וכו' ושלשתן מן התורה, גדה דכתיב⁶ ואשה כי יזוב, חלה⁷ ראשית עריסותיכם, הדלקת הנר דכתיב⁸ וקראת לשבת עונג זו הדלקת הנר בשבת, וא"ת לישב בחשך אין זה עונג שאין יורדי גיהנם נדונין אלא בחשך שנאמר⁹ ארץ עפתה כמו אופל...".

בבראשית רבה¹⁰ מצינו רמז להדלקת נר שבת בשבת של מעשה בראשית: "ויברך אלהים את יום השביעי... ר' אלעזר אומר ברכו בנר. ובי היה המעשה, פעם אחת הדלקתי את הנר בלילי שבת ובאתי ומצאתי אותו במוצאי שבת דלוק, ולא חסר כלום"¹¹.

1. שבת כה, ב.
2. פ"ה מהל' שבת ה"א.
3. נדפס בגנוי שכטר, ח"א עמ' ו, הובא בקוני' נרות שבת קודש (חוברת א), לרש"ב ליון, ברוקלין תשל"ה, עמ' 19 הערה 2.
4. (וורשא) פר' נח סי' א; פר' מצורע סי' ט. וראה ילקוט שמעוני פר' מצורע רמז תקעא.
5. שהלא הראי' להדלקת נרות היא מחיוב העונג שהוא מן הקבלה בלבד ולא מן התורה ממש, ומעולם לא מצינו שחיוב העונג הוא מן התורה. וכך כבר העיר הרי"פ פערלא בספר המצות לרס"ג עשה נט-ס ח"א עמ' רנה. אולם ראה בשו"ת חת"ס, או"ח סי' קסח שכותב בפשטות דעונג שבת הוא מדאורייתא.
6. ויקרא טו, כה.
7. במדבר טו, יז-כא.
8. ישעיה נח, יג.
9. איוב י, כא.
10. (וילנא) פרשה יא ב.
11. כמובן שאין כאן מקור לחיוב הדלקת נר בערב שבת, אלא שבשבת הברכה מצויה בנרות. אך עכ"פ רמז יש בדבר ששבת קשורה לנר.

במדרש אחר¹² מצינו שכבר האמהות הדליקו נר שבת: "ויביאה יצחק האהלה שרה אמו... כל ימים שהיתה שרה קיימת היה נר דולק מלילי שבת ועד לילי שבת וכיון שמתה פסק אותו הנר, וכיון שבאת רבקה חזר... מיד ויביאה יצחק האהלה".

לפי האמור במדרשים נראה, שבכלל ראו חכמי המדרש את הדלקת הנר כקיום הקשור בקשר פנימי עם השבת, ובמיוחד מהווה ההדלקה ענף של חיוב עונג שבת המבואר בקבלה. ואכן מצינו בראשונים, במיוחד באשכנז, שראו בעקבות המדרש את חיוב נר שבת כחיוב המפורש בקבלה, ויש שאף ראו את יסודו כ"גמירי", כהלכה למשה מסיני, אך בעוד שבמדרשים מהווה הדלקה חלק מעונג שבת, הרי אותם הראשונים למדים הדבר מחיוב כבוד שבת¹³.

וכך כותב רבינו אליעזר ממיץ בספר יראים¹⁴: "נר שבת ונר חנוכה. נר חנוכה אע"פ שהיא מצוה מדרבנן ומצות דרבנן שאין לה אבות לא באנו למצוה, כללנוה עם נר שבת אגב שיטפא ויען אין לה אב לא כתבנו פירושה ויען אמרו נביאים¹⁵ וכבודתו מעשות דרכיך אמרו חכמים וצו להדליק נר בשבת לכבוד שבת ואסמכוה אקרא וידעת כי שלום אהליך ופקדת נוך ולא תחטא ובשבת פ' ב"מ¹⁶ מפרש ליה בנר שבת, דתנן שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ע"ש עם חשיכה עשרתם ערבתם הדליקו את הנר, מה"מ אריב"ל אמר קרא וידעת כי שלום אהליך זה הנר שהאורה שלום בבית, ועד דלא אתא ישעיהו גמרא גמירי ליה ואסמכוה אקרא".

הרי שלדעתו נר שבת מן התורה הוא, שסמכו חז"ל אחר כך על הקרא.

כמון כן ראה ב'מושב זקנים' לבעלי התוספות¹⁷: "למה סמך נרות למועדות, וי"ל ללמד שהדלקת הנר בשבת מצוה"¹⁸.

ומעניינים דברי רבינו טוביה במדרש לקח טוב¹⁹, הבא לשלול דעת הקראים שהתנגדו להבערת נר בשבת: "וכל חכמי הדורות לא נחלקו כלל, אלא במה מדליקין ובמה אין

12. ב"ר (וילנא) פרשה ט, טו. ועל פי מדרשים מאוחרים הכוונה להדלקת נר שבת. ראה במדרש אגדה (בוכר) המיוחס לחוגו של רבינו משה הדרשן מנרבונא (ראה על כך במבוא לבראשית רבתי מהדורת אלבק), בראשית פכ"ד, סו ד"ה האהלה שרה: "וכשם שהיתה שרה זהירה בשלשה מצות שהאשה חייבת בהם, נדה וחלה והדלקת הנר, כך היתה רבקה זהירה". ובאשל אברהם (בוטשאטש) סי' רסג אות ח כותב: "ושייך בזה אשר קדשנו במצוותיו וצונו, כיון שהוא מצוה דנשים מוחזקת מהאמהות ז"ל הקדושות והלאה". נאך כוונתו צ"ע, שהלא בוודאי הנשים לא קיימו מצוה זו מחמת הציווי, שהרי טרם מתן תורה לא נצטוו בשום מצוה, אלא שקיימו מצוה זו כשם שקיימו אבות כל המצות, וממילא כיצד מהווה קיומן משום ציווי לנשים? וברור שאין כאן ראי' שהיא מן התורה שהרי קיימו האבות גם עירובי תבשילין].

13. על ההבדל שבין עונג וכבוד ביחס לנר, נדון בהמשך.

14. יראים השלם סי' תכט [דפוס ישן - ק], הובא גם בחידושי חת"ס למס' שבת כה, ב. אולם בהערות לספר המצות לרס"ג לרי"פ פערלא, עשה נט ס (ח"א עמ' רנד) מקשה על היראים מהא דאמרינן בשבת (כג, ב) נר ביתו ונר חנוכה נר ביתו עדיף משום שלום ביתו, ותיפוק ל' משום דנר שבת דאורייתא ונר חנוכה אינו אלא מדרבנן? ומבאר שדעת היראים היא שר שבת הוא מדרבנן, עיין שם.

15. ישעיה נח, יג.

16. לד, א.

17. פ' אמור כד, ב ד"ה צו השני.

18. אולם אין הוכחה שמתכוונים שהוא מדאורייתא, שכן כך היא דרכם של בעלי התוס' למצוא רמזים למצות דרבנן בכתוב, מכיון שליכא מידי דלא רמיזא באורייתא. באליה רבה (סי' תרעא אות ב) כתב בפשטות: "דקרא כי נר מצוה ע"כ עיקרו לנר שבת אתא שהוא מדאורייתא...". אך הפמ"ג (שם מש"ז סק"ב) מקשה ע"ז ודעתו שהוא רק מדרבנן.

19. הנקרא גם פסיקתא זוטרתא, לשמות לה, ג.

מדליקין, אבל בהבערה עצמה שראוי להדליק לא נחלקו כלל, ללמדך שקבלה היתה לישראל מימי משה רבינו להדליק הנר.”

מאידך הסמ”ג²⁰ כותב שזהו ציווי מפי הנביאים בלבד: “שהדלקת נר בשבת חובה, ועיקר ציוויה מפי הנביאים שציוו לכבד את השבת, והדלקת נר נאה הוא עיקר הכבוד”.

כנגד דעות אצלו מצינו דעות אחרות שחיוב ההדלקה הוא רק מדרבנן. בשאילתות דרב אחאי²¹ מפורש שהוא רק מדרבנן: “דמחייבין דבית ישראל לאדלוקי שרגא יקרא דשבתא ... ברם צריך אילו מאן דבעי למיזבן שרגא וקידושא לשבתא וליכא בידיה אלא לחד מיניהו הימנייהו עדיף, קידושי עדיף דהוה ליה חיובא דאורייתא דכתיב זכור את יום השבת לקדשו ואמר רבי זוכריהו על היין אבל נר כבוד בעלמא הוא, או דילמא נר עדיף דאי ליכא נר עדיף לא מיתכיל ליה ולא מישתתי ליה ומענייא שבתא ולא הוי שלום בביתה...”.

וכן ברמב”ם²² מבואר שהוא רק מדברי סופרים: “וחייב לברך קודם הדלקה ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של שבת, כדרך שמברך על כל הדברים שהוא חייב בהם מדברי סופרים”.

וכ”ה במאירי²³: “הדלקת נר בשבת חובה מדברי סופרים מפני שהיא ראש לכל עונג שאין עונג בלא אורה. וכתבו הגאונים שמאחר שכן מברכים עליה להדליק נר של שבת כשאר מצות שמדברי סופרים”.

טעמי המצוה, כבוד השבת ועונג שבת

לעיל מצינו כבר הדגשות שונות בטעמה של הדלקת הנר. יש המדגישים שהיא מחמת עונג שבת ויש שכתבו שהנר הוא מפני כבוד השבת. באמת מצינו טעם נוסף, משום שלום בית. בכדי לברר את ההבדל בין הטעמים נביא עוד מקורות לטעמים השונים.

כבוד שבת

בגמרא פסחים (נג, ב) איתא: “רבי שמעון בן אלעזר אומר יום הכפורים שחל להיות בשבת אף במקום שאמרו שלא להדליק מדליקין מפני כבוד השבת”. הרי דהדלקת הנר היא משום כבוד שבת. ובילקוט שמעוני²⁴ מצינו הלשון: “וכבוד השבת נרותיה הן כבודה”.

כמו כן כבר הבאנו לעיל לשון השאילתות דרב אחאי גאון: “דמחייבין דבית ישראל לאדלוקי שרגא ליקרא דשבתא”.

20. מצוה עשה ל.

21. פרי תצוה, שאילתא סד.

22. פ”ה מהל’ שבת ה”א. וכ”ה בפ”א מהל’ ברכות ה”ג: “וכן כל המצות שהן מדברי סופרים בין מצוה שהיא חובה מדבריהם כגון מקרא מגילה והדלקת נר בשבת והדלקת נר חנוכה, בין מצות שאינן חובה כגון עירוב ונטילת ידים מברך על הכל קודם לעשייתן אשר קדשנו במצותיו וצונו לעשות, והיכן צונו בתורה, שכתוב בה אשר יאמרו לך תעשה, נמצא ענין הדברים והצען כך הוא אשר קדשנו במצותיו שצויה בהן לשמוע מאלו שצונו להדליק נר של חנוכה או לקרות את המגילה וכן שאר כל המצות שמדברי סופרים”.

23. שבת כה, ב.

24. פרי בהעלותך, רמז תשיט.

גם דעת רש"י כן היא²⁵. על דברי הגמ' 'הדלקת נר בשבת חובה', הוא כותב: "כבוד שבת הוא, שאין סעודה חשובה אלא במקום אור כעין יממא, בפרק בתרא דיומא (עה, ב)".

כך הוא להדיא גם ב'יראים': "ויען אמרו נביאים וכבדתו מעשות דרכיך אמרו חכמים וצוו להדליק נר בשבת לכבוד שבת". וכך הוא לשון הסמ"ג: "שהדלקת נר בשבת חובה, ועיקר ציוויה מפי הנביאים שציוו לכבד את השבת, והדלקת נר נאה הוא עיקר הכבוד". ויותר מזה כתב ראבי"ה²⁶, שבברכת הדלקת הנר מזכירים שהיא לכבוד שבת: "ירושלמי פרק המביא כדי יין, המדליק נר לילי יום טוב צריך לברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של יום טוב. ובירושלמי פרק הרואה גרסינן להדליק נר לכבוד יום טוב, ודכותיה בשבת אמרין לכבוד שבת".

עונג שבת

לעומת זאת קיימים מקורות שהחיוב הוא בגלל עונג שבת. לעיל הבאנו דברי המדרש תנחומא: "הדלקת הנר דכתיב וקראת לשבת עונג זו הדלקת הנר בשבת, וא"ת לישב בחשך אין זה עונג...". מבואר שמצות נר שבת הוא מטעם עונג שבת.

וכך מצינו גם בלקח טוב²⁷: "ויאמר משה בתת ה' לכם בערב בשר לאכול. הוא השליו ששואלין אותו שלא כהוגן, נתן אותו להם בפנים חשיכות בערב... ולחם בבקר לשבוע. מלמד שאין שביעה אלא במראית העין, וכן קהלת (ו, ט) אמר טוב מראה עינים מהלך נפש. וכן אמרו רז"ל לא יאכל אדם תבשילו אלא לאור הנר, כדי שישבע, הסומין אוכלין ולא שביעין, ומי שאוכלין בלילי שבתות בלא הנר בחשך ידמו, כי אין אוכלין לשבוע נפשם. ועוד שמא יפול זבוב במאכל או שום דבר איסור ואין רואהו, לפיכך אמרו רז"ל הדלקת נר בשבת מצוה, שיתענג בשבת במאכל ובמשתה, ואם יאכל מבעוד יום קודם שמקדש היום, הרי הוא חושבו כתענית צבור שאוכלין מבעוד יום, ואין זה תענוג שבת אלא תענוג חול וגם בזה לא בחר ה', וכל חכמי ישראל השוו בדבר זה להדליק נר בשבת, לא נחלקו אלא במה מדליקין ובמה אין מדליקין".

הרמב"ם כותב²⁸: "הדלקת נר בשבת אינה רשות אם רצה מדליק ואם רצה אינו מדליק ולא מצוה שאינו חייב לרדוף אחריה עד שיעשנה כגון עירובי חצרות או נטילת ידיים לאכילה אלא חובה ואחד אנשים ואחד נשים חייבין להיות בבתיהן נר דלוק בשבת אפילו אין לו מה יאכל שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק את הנר שזה בכלל עונג שבת".

זוהי גם דעת התוס' במס' שבת²⁹: "הדלקת נר בשבת חובה, פי' במקום סעודה, דחובה היא שיסעוד במקום הנר משום עונג".

25. שבת שם ד"ה חובה.

26. ח"ג, הל' יו"ט סי' תשיב, וראה בראבי"ה, ח"א עמ' 263 בהערה 10 מעיר המהדיר שבירושלמי שלפנינו אין רמז מזה. אולם גם באור זרוע ח"ב, הל' ערב שבת סי' יא, מביא זאת מירושלמי: "ואמרו" פרק הרואה בירושלמי המדליק נר בלילי יו"ט אומר אקבוצ להדליק נר לכבוד יו"ט ואין צריך לומר זמן. בלילי שבת אומר אקבוצ להדליק נר לכבוד שבת".

27. שמות טז, ח.

28. פי"ה מהל' שבת ה"א.

29. כה, ב ד"ה הדלקת נר. ובד"ה חובה: "אבל הדלקת נר היא חובה של מצות עונג שבת".

והמאירי³⁰: "הדלקת נר בשבת חובה מדברי סופרים מפני שהיא ראש לכל עונג שאין עונג בלא אורה".

משום שלום בית

אמנם מצינו לכאורה טעם נוסף: בגמ'³¹: "אמר רבא פשיטא לי נר ביתו ונר חנוכה נר ביתו עדיף משום שלום ביתו". ופירש רש"י: "שלום ביתו, והכי אמרינן לקמן (שבת כה, ב) ותזנח משלום נפשי זו הדלקת נר בשבת, שבני ביתו מצטערין לישב בחשך".

בגמ' שבת שם כתוב: "ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה, מאי ותזנח משלום נפשי אמר רבי אבהו זו הדלקת נר בשבת", ופירש רש"י: "זו הדלקת נר בשבת - ובמקום שאין נר אין שלום, שהולך ונכשל והולך"³² באפילה"³³.

וכך כתב גם המרדכי³⁴: "דהדלקת נר בשבת חובה משום שלום בית שלא יכשל בעץ או באבן".

וראה בספר חסידים³⁵: "זאת התשובה השיב רבינו משולם נ"ע למינין שאינן מדליקין נרות בבתיהם בשבת מפני שאומר הפסוק³⁶ לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת והשיב להם כך: כתיב³⁷ ויברך אלהים את יום השביעי אין אנו יודעים במה ברכו אלא ממה שאנו רואים בקללות שקלל איוב את יומו שקיללו בחשיכה שנאמר³⁸ הלילה ההוא יקחהו אופל וגו' יקו לאור ואין³⁹ מכלל שהברכה שבירך הקב"ה השבת היא אורה שהיא שלום הבית".

ונראה שבעצם יש רק שני טעמים, או משום כבוד שבת כפי שכתב רש"י, או משום עונג שבת כפי שכתבו התוס'. ברם הטעם משום "שלום בית", כלומר שלא יכשל, הוא חלק מטעם כבוד שבת או עונג שבת, שכן לא מצינו במקראות אצל הנביאים פסוק מפורש על שלום במיוחד לשבת⁴⁰.

אך בכדי לבאר את הדברים עלינו להקדים עוד יסוד, ששני הטעמים של כבוד ועונג, מדברים מלכתחילה על שני מיני נרות.

30. שבת שם.

31. שבת כג, ב.

32. בפשטות הכוונה שיש חיסרון שלום בית אפי' בלא אכילה באפילה, רק דעם האפילה היא חיסרון בשלום בית. אבל הב"ח מביא גירסא "ואוכל באפילה", ומשמע דרק אכילה באפילה היא חיסרון שלום בית. וכ"כ בשו"ע הרב סי' רסג ס"ד: ולפיכך נר שבת קודם משום שלום ביתו שמצטערין בני ביתו לישב בחושך ולאכול".

33. ואף שהבאנו לעיל שלדעת רש"י הדלקת הנר היא מטעם כבוד שבת, י"ל שבנוסף לזה יש בה גם משום שלום בית.

34. מס' שבת סי' רצד.

35. מהדורת מרגליות, סי' אלף קמז.

36. שמות לה, ג.

37. בראשית ב, ג.

38. איוב ג, ו.

39. שם ט.

40. וראה ביראים שהבאנו לעיל, שמבאר שדין נרות בשבת הוא מחמת כבוד שבת, ועם זאת מבאר שמטרת הנרות היא להביא לידי שלום, הרי שטעם של שלום הוא חלק מענף הכבוד, עיי"ש.

וכך הגדיר חיוב זה ב'שו"ע הרב'⁴¹: "תיקנו חכמים שיהיה לכל אדם נר דולק בשבת בכל חדר וחדר שהולך שם בשבת משום שלום בית שלא ישל בעץ או באבן. וחיוב כל אדם כשאוכל סעודת הלילה לאכלה אצל אור הנר שזה בכלל עונג שבת הוא ועיקר מצות הדלקת נרות הוא נר זה שאוכל אצלו".

ומקור הדבר, שהרי על הדלקת הנרות בשבת איתא בגמ'⁴²: ר' ישמעאל אומר אין מדליקין בעטרן מ"ט אמר רבא מתוך שריחו רע גזרה שמא יניחנה ויצא, א"ל אביי ויצא, א"ל שאני אומר הדלקת נר בשבת חובה. וכתב התוס': "פי' במקום סעודה, דחובה הוא שיסעוד במקום הנר משום עונג, אבל מהדלקת נר גופיה לא הוי פריך אביי דפשיטא דחובה היא דהתנן על ג' עבירות נשים וכו' על שאינן זהירות בהדלקת הנר". הרי מוכח מכאן, א) שקיימת חובה אחת להדליק נר בכלל בכל חדרי הבית, ב) קיימת חובה להדליק נר בשעת הסעודה. ונראה, שהחיוב הראשון הוא משום שלום בית והשני משום עונג שבת.

אך, כאמור, נראה, שבעצם גם טעם שלום בית הוא משום כבוד השבת. וביאור הדברים, דכפי שנראה מן הראשונים (ראה בזה ביראים⁴³) הרי החילוק בין "עונג שבת" ו"כבוד שבת" הוא, ד"עונג שבת" הוא בדברים הנוגעים לעצם הנאת הגוף, כגון אכילה שתיה שינה ועוד, וכמפורש בגמ' שבת⁴⁴ במה מענגו בדגים גדולים ובתבשיל של תרדין, וכ"ה בגמ' פסחים⁴⁵ הכל מודים דבשבת בעינן לכם מ"ט דכתיב וקראת לשבת עונג ופרש"י שישמח במאכל ובמשתה. ואילו "כבוד שבת" הוא בדברים שאינם נוגעים לעצם הנאת הגוף כגון מלבושים נאים ורחיצת הגוף לכבוד שבת.

וכך משמע ברמב"ם⁴⁶ שכתב: "איזהו כבוד לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת מפני כבוד שבת ומתעטף בציצית ושילבש כסות נקיה ושלא יהי' מלבוש של שבת כמלבוש של חול". ובהלכה ז: "איזהו עונג שצריך לתקן תבשיל שמן ביותר ומשקה מבושם לשבת וכל המרבה בהוצאת שבת ובתיקון מאכלים הר"ז משובח".

חזינן מכל זה, דעונג שבת היינו מה ששייך להנאת עצם הגוף כגון אכילה ושתיה. ואילו כבוד שבת היינו דברים חוץ מהגוף ושאינם נוגעים לעצם הגוף.

וא"כ הנרות שעל השולחן שמאירים בשעת האכילה שעל ידם האכילה ושתיה יש בה עונג יותר⁴⁷, הוי בכלל עונג, שכן הם שייכים לעצם הנאת הגוף מאכילה ושתיה⁴⁸.

.41 סי' רסג סעיף א.

.42 שבת כה, ב.

.43 סי' צט. ובחדשות סי' תיב. והיראים לשיטתו שאכן מבאר (ראה לעיל הערה 40) שהדלקת הנר היא רק מפני הכבוד.

.44 קיח, ב.

.45 סח, ב.

.46 בפ"ל מהל' שבת ה"ב.

.47 וכמש"כ רש"י דאין סעודה חשובה אלא במקום אור כעין יממה, וכ"כ הר"ן שם.

.48 ובפס"ז (שמות טו): כתיב ולחם בבוקר לשבע מלמד שאין שביעה אלא במראית העין, לפיכך אמרו הדלקת נר בשבת חובה שיתענג במאכל ובמשתה

משא"כ הנרות שמדליקים שלא יכשל בעץ ובאבן שאינם שייכים לעצם הנאת הגוף הוי בכלל כבוד שבת⁴⁹.

לפי זה י"ל, דבגדר "שלום בית" יש שני אופנים. א) כשמדליק שלא במקום האכילה או השלום בית הוא בכדי שלא יכשל בעץ ואבן, וזהו גדר דכבוד שבת, ב) וכשמדליק במקום האכילה או השלום בית הוא בכדי שלא לאכול בחושך, ואז הגדר הוא עונג שבת⁵⁰.

וראה בספר המנהיג⁵¹ שמביא ג"כ את הטעם דעונג שבת והטעם דשלום בית ביחד: "וכת' רב אחא משבחה שצריכה להדליק נר שלשבת... ובהדלקת הנר במקו' סעוד' חובה ומצוה משום עונג שבת ושל' בית".

כמה נרות מדליקים?

מדין הגמרא אין חובה להדליק יותר מנר אחד, ואף לא מצינו מצד ההלכה הידור להדליק יותר (בניגוד לחנוכה שההידור להרבות נרות הוא מדין הגמרא). בגמ' שם איתא הדלקת "נר" בשבת חובה. ובמשנה⁵² הלשון: על ג' עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה בחלה ובהדלקת "הנר".

מלשון "נר" המובא במשנה ובגמ' ברור, שחיוב הדלקת נר שבת הוא נר אחד בלבד, וכ"ה הלשון ברי"ף⁵³; ברא"ש⁵⁴ ובר"ן שם. כך כותב גם הרמב"ם⁵⁵: הדלקת נר בשבת אינה רשות וכו' אלא חובה, ואחד אנשים ואחד נשים חייבין להיות בבתיהן נר דלוק בשבת. וממשיך, אפי' אין לו מה יאכל שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק את הנר

49. ולפי הנ"ל יש לבאר סתירה בדברי הרמב"ם, דבפרק ה הלכה א כותב: "ומדליק את הנר שזה בכלל עונג שבת", ואילו בפרק ל הלכה ה כותב: "ויהיה נר דלוק ושולחן ערוך ומטה מוצעת שכל אלו לכבוד שבת הן". והיינו דבפ"ה כותב דהדלקת הנר היא מטעם עונג שבת ובפ"ל כותב דהוא מטעם כבוד שבת. ולפי הנ"ל ניתן לבאר, דבפ"ה מדבר בנרות שהוא עיקר מצות הדלקת נרות ומכרכין עליו והיינו הנרות שעל השולחן וזה שפיר הוי בכלל עונג שבת. משא"כ בפ"ל שכותב דהוי בכלל כבוד שבת מיידי בנרות שמדליקין בכל חדר וחדר מטעם שלא יכשל בעץ ואבן, שזהו מטעם כבוד שבת. ונראה לומר, שגם רש"י סובר דנרות שעל השולחן הם מטעם עונג שבת. ומה שכתב: "שכבוד שבת הוא שאין סעודה חשובה אלא במקום אור כעין יממה" היינו נמי מטעם עונג שבת, והיינו דכבוד שבת הוא כשמענג את השבת, אבל אין כוונתו לדין כבוד שבת שהרי מכיון שכל מטרת הנר היא להפוך הסעודה לסעודה חשובה, הרי מכיון שכל טעם חיוב הסעודה בשבת הוא מפני העונג, לא מסתבר שהנר שאינו אלא טפל לסעודה יהי' מפני כבוד השבת. וראיה לדבר, דהנה ביומא עה, ב מצינו, שעל דברי אביי שסבור שיהאוי מאן ליה סעודתא לא לאכילה אלא ביממא", מבאר הש"ס, שזהו "כעין דיממא" ורש"י מפרש שהכוונה "באור האבוקה". ודבר זה נראה ברור (ראה שם עה, ב) שהוא מחמת עונג שבמאכל, שבחשך חסר עונג מן האכילה (וראה הערת הקודמת), הרי שהביטוי "כעין דיממה" לגבי סעודה מבטא עונג של הסעודה.

ובזה יש להסביר גם מה שבשו"ע הרב (סי"א) כותב: "תיקנו חכמים שיהי' לכל אדם נר דולק בשבת בכל חדר וחדר שהולך שם בשבת משום שלום בית שלא יכשל בעץ או באבן", משמע שהשלום בית שלא יכשל היינו בכל החדרים שבבית, ובסעיף ד כותב בנוגע למי שאין ידו משגת לקנות נר להדלקה ויין לקידוש, שעדיף לקנות נר: "ולפיכך נר שבת קודם משום שלום ביתו שמצטערין בני ביתו לישיב בחושך ולאכול", משמע שהשלום בית הוא במקום האכילה

50. ולפי הנ"ל יובן, דכשמדליק שלא במקום האכילה או השלום בית הוא בכדי שלא יכשל בעץ ואבן, גדר דכבוד שבת, וכשמדליק במקום האכילה או השלום בית הוא בכדי שהבני שלא לאכול בחושך, גדר דעונג שבת.

51. הל' שבת, עמ' קמו.

52. שבת לא, ב.

53. דף יא ע"ב מדפי הרי"ף.

54. פ"ב אות יח.

55. שבהערה 22. וכ"ה ברמב"ם פ"ג מהל' שביתת עשור ה"י: שהדלקת נר בשבת חובה. ראה גם קונט"א לשו"ע

הרב סי' רסג אות ה.

שזה בכלל עונג שבת. מכל הנ"ל משמע דחויב הדלקת נרות אינה אלא נר אחד וכן הי' המנהג אז וכך נתקנו נוסח הברכה להדליק "נר" של שבת⁵⁶.

הדלקת שני נרות נתחדשה באשכנז

מנהג הדלקות שני נרות מופיע לראשונה באשכנז. על פי המקורות נראה שנהגו בכך חסידים ופרושים באשכנז, ורק במשך הדורות הפך הדבר למנהג נפוץ ומקובל. הראשון שמזכיר הדלקת שני נרות בשבת הוא הראב"ה⁵⁷, ומביא ע"ז שני טעמים: "ונראה לי דנהגו בשתי נרות, שאחת היא לאכול לאורה ואין היכר כי אם בשתיים כדאמרי⁵⁸ גבי נר חנוכה בשעת הסכנה מניחו על שלחנו ודיו אמר רב וצריך נר אחרת להשתמש לאורה. ואמרינן נמי התם⁵⁹ הרואה אומר לצרכו הוא דאדלקה להשתמש לאורה⁶⁰. ותו יש לומר חד כנגד זכור וחד כנגד שמור כדאמרי⁶¹ חזו האי סבא דהוה נקיט תרי מדאני דאסא וכו', ותניסגין] לך בחד? חד כנגד זכור וחד כנגד שמור... ולפי"ז אין להוסיף נר שלישי⁶², ואם צריך לו ירחיקנו להיכרא כמו נר חנוכה". וכן מביא האגור⁶³ בשם הראב"ה שיש להדליק ב' נרות בשבת כנגד זכור ושמור.

56. וכדמצינו לגבי נר חנוכה, שהאחרונים נדחקים מדוע מברכים "נר" בלשון יחיד, ומפרשים דמשום יום ראשון דאין מצוה אלא א' לא חילקו גם בשאר ימים והיה בנר שבת כיון דעיקר המצוה בנר אחד סגי מברכין בלשון יחיד (ראה פמ"ג סי' רסג, א"א סקי"א).

57. ח"א הל' שבת, סי' קצט עמ' 562.

58. שבת כא, ב.

59. שם כג, ב.

60. בביאור דברי הראב"ה אלו הארכתי ב'אור ישראל' גליון ד עמ' קסז ואילך, ונקודת הענין על פי היסודות דלעיל בפנים בשני הטעמים של הדלקת נר שבת, משום כבוד שבת ומשום עונג שבת. א) משום כבוד שבת הוא בכדי שלא יכשל עץ ובאבן בשאר החדרים, ב) מצד עונג שבת, שאין עונג אלא באכילה במקום מואר. ואם כן, אם לא מדליקים נר שני מיוחד עבור הסעודה לא ניכר שוהו משום עונג שבת, אלא כמו שאר חדרים שהוא משום שלא יכשל, כלומר כבוד שבת. ולכן מדליקים שני נרות דאז יש היכר דאחד הוא בשביל שלא יכשל, כבוד שבת. ואחד בשביל אכילה במקום מואר והוא עונג שבת.

ובזה מובן למה אין מדליקים ב' נרות רק במקום האכילה ולא בשאר חדרים, דלפי טעמים האחרים דלהלן בפנים הדברים שייכים גם בשאר חדרים.

או יש לומר, שכוונת הראב"ה היא בפשטות. שאם מדליקים רק נר אחד אין זה מורה שמדליקו בשביל תקנת חז"ל להדליק נר שבת, שהרי בכל לילה כשנעשה חושך הוא מדליק נר, ולכן מדליקים שני נרות להדגיש שוהו בשביל תקנת חז"ל להדליק נר שבת, עיי"ש.

וכעין זה מביא מהר"י אבוהב בשם האורחת חיים: "ויש מקומות שנהגות הנשים בערב שבת להדליק נר אחד קודם שיגיע זמן ההדלקה וקורין אותה נר של חול ואחר כך מדליקין נר שבת, וצריך לתת טעם למנהגם, ואולי נהגו זה מצד זה המחלוקת [שבין ר"ת ו"א אם מברך להדליק נר של שבת, ב"ן שהנה כשבאים להדליק נר אחרת על הדלוק קודם לכן כבר הם מורות בזה שלכבוד שבת עושות כן וזה נר שבת אמיתי ומוה הצד ראוי לברך עליו". מהר"י אבוהב זה הובא גם בב"י סוף סי' רסג, והוא נותן טעם אחר לזה, עיי"ש.

61. שם לג, ב.

62. אולם הרמ"א סי' רסג ס"א מוסיף על השו"ע שמביא דין זה "ויכולין להוסיף ולהדליק ג' או ד' נרות וכן נהגו", היינו דאפי' דהם כנגד זוש אפשר להוסיף. ולהעיר דהשבלי הלקט (סי' נט) מביא בשם הראב"ה וז"ל שאין להדליק פחות מב' נרות א' כנגד זכור וא' כנגד שמור עכ"ל, משמע דלהוסיף מותר, וצ"ע.

63. סי' שנח.

ובאורחת חיים⁶⁴ מביא זאת בשם מהר"ם (מרוטנברג). גם התשב"ץ⁶⁵ מביא בשם מהר"ם להדליק א' כנגד זכור וא' כנגד שמור, ומביאו הטור⁶⁶ ובשו"ע ורמ"א⁶⁷.

גם בכתבי יד של ספר התשב"ץ⁶⁸ הועתק מנהג זה ומביא שם שטעם זה נתן אליהו הנביא:

ואני הכותב שמעתי שפעם אחת ערב שבת כשהלכו לבית הכנסת ובא הר' וייבוש קרפיל⁶⁹ להדליק נרות של שבת, כי זוגתו לא היתה לשם, ובא זקן אחד איש תואר ושאלו מפני מה אתה מדליק שני נרות, אמר לו איני יודע. אמר לו הזקן אומר לך אני, אחת כנגד זכור ואחת כנגד שמור. ומיד לא ראהו יותר והבין שהוא אליהו זכור לטוב.

ומעניין לציין שרבינו אברהם ב"ר עזריאל בספרו ערוגת הבשם⁷⁰ מביא ג"כ טעם זכור ושמור אבל בשונה מהראב"ה: "וב' נרות משימים על השלחן כנגד זכור ושמור ואחד לשלום בית". כלומר להראב"ה הב' נרות הם א' נגד זכור וא' נגד שמור, אבל להערוגת הבושם א' נגד זכור ושמור ביחד, והשני נגד שלום בית. הרי לדעתו שבנר שהוא למען שלום בית אין הדבר ניכר שהוא לשם שבת, ודוקא בנר השני ניכר שהוא לשם שמור וזכור.

מכל זה רואים דהדלקת שני נרות בשבת נתחדשה באשכנז ועד אז נהגו להדליק נר אחד, וכמו שמסכם האגור שם בפירושו: "ואני המחבר אומר כי דבר זה להצריך ב' נרות אינו נזכר בשאר פוסקים ולכן אין העולם מדקדק בזה אבל אמת הוא כי נפש המקובלים מאריך אשכנז דקדקו בזה". הרי שמנהג זה הי' ידוע למנהג חסידי אשכנז ומדמה התפשט הדבר במרוצות הדורות.

טעמי המנהג

הבאנו לעיל שני טעמים להדלקת שני נרות. ב'כל בו⁷¹ כתב טעם אחר משם רבי אשר מלוניל: "ובתנחומא⁷² מצאתי כל מילי דשבת כפול, שני כבשים, מזמור שיר ליום השבת, לחם משנה, זכור ושמור, ונראה שהמנהג על זה להדליק שני נרות, כל זה מחבור ה"ר אשר מספר המנהגות".

64. דיני הדלקת הנר בער"ש אות ט.
 65. סי' ז. ובתשב"ץ מהדורת ר' שמואל שניאורסאהן, ירושלים תשס"ה, הוא בסי' רלא אות א.
 66. בסי' רסג.
 67. שם סעיף א.
 68. אוסף ליהמנן מס' 1, סי' רכה. וכ"ה בכתבי יד נוספים של ספר התשב"ץ: פריס כ"ח 482 (עמ' 643) והמבורג 188 (עמ' 99), הובא ע"י ר' שמואל שניאורסאהן, במוריה גליון ריט-רכ, אלול תשנ"ג, עמ' קד.
 69. ה"ה רבינו נתן ב"ר יצחק המכונה ויבש כרפיל, מרבני אשכנז בדור שלפני מהר"ם. הוא יושב בבית הדין של מנגצא והראב"ה פונה אליו כ"מורי וקרובי" (ראה אר"ז ח"א סי' תרנב).
 70. מהדורת אורבך, ח"ג עמ' 121. וכך הוא גם בפירושי סידור התפילה לרוקח, שבהערה 73. ובכלל הלשון שם דומה מאוד ללשון הערוגת הבושם.
 71. סימן כד, הל' סעודה וברכת הפירות. הובא גם בבי"י סי' רסג.
 72. מאמר זה לא נמצא בתנחומא שלפנינו, וראה בתורה שלמה, שמות כ' אות רלא בהערה שמביא זה המדרש בשם הראשונים.

טעם רביעי כותב האגור (שם) על פי קבלה: "אבל אמת הוא כי נפש המקובלים מארץ אשכנז דקדקו בזה כי ראוי ומצוה מן המובחר לעשות כדי ליחד כנסת ישראל בהקב"ה הרמוזים בזכור ושמור בדבור אחד נאמרו וביחוד אמתי. והמבין תשואות חן חן לו".

ואכן מצינו טעמים נוספים של חסידי אשכנז על פי רמזיהם.

ב'פירושי סידור התפילה לרוקח'⁷³: "נר אלקים נשמת אדם חופש כל חדרי בטן, הפסוק מתחיל ב' ונסיים ב' כנגד נ"ר נ"ר, לומר ב' נרות צריך להדליק בשבת כנגד זכור ושמור, וכנגד איש ואשה שעוסקין בנר שעונת תלמידי חכמים בערב שבת, אש"ר פרי"ו ית"ן בעת"ו בגימ' לכ"ל חכ"ם בכ"ל ערב"י שבתו"ת, וצוה ב' נרות להדליק על שם איש ואישה המצווין להוליד זכר ונקבה, לזכר רמ"ח אברים ולנקבה רנ"ב כמנין נ"ר נ"ר".

כדבריו כותב תלמידו רבינו אברהם ב"ר עזריאל בספרו ערוגת הבשם⁷⁴: "ומה שעושין ב' נרות על שם איש ואשה ויזכו להוליד זכר ונקבה, שבהן נ"ר נ"ר איברים רמ"ח באיש רנ"ב באשה".

זוהי גם כוונת ה'מנהגים ישנים מדורא'⁷⁵ שכותב: "לכך צריך להדליק ב' נרות בשבת, כדי לקיים פרייה ורבייה, שהוא כמנין ב' פעמים אברים שבאדם, נר ונר בן ובת לדברי בית הלל במס' יבמות⁷⁶, וכן פרו רבו בגימטריא ב' פעמים נר".

כך גם מביא המטה משה⁷⁷: "ויש אומרים נגד איש ואשה כי נ"ר נ"ר כמנין אברים שבאיש ואשה, כי באשה יש ד' אברים יותר מבאיש ב' צירים וב' דלתות כדאיתא בבכורות פרק מומין אלו⁷⁸. רנ"ב לאשה, רמ"ח לאיש כמנין נר⁷⁹".

ואח"כ מביא המטה משה טעם אחר: "עוד טעם לב' נרות כנגד ב' נשמות שיש לאדם בשבת והנשמה נקראת נר שנאמר⁸⁰ נר ה' נשמת אדם⁸¹".

טעם נוסף מצאתי ב'משיבת נפש'⁸² מגדולי חכמי אשכנז:

וארחיב לך כוונתי שזכור בדברות הראשונות רמוזים לזכר פנימי וחיצון כי זכור רמז למצות עשה ששייך לומר זכור לעשות זה, ושמור רמז למצות לא תעשה

73. מהדורת הרשלר, ירושלים תשנ"ב, ח"ב עמ' תצב. וראה גם שם עמ' תצה.
74. שבהערה 70. ובהערה 81 מביא אורבך מכ"י 460 של הוטיקן, הכולל ליקוטים וטעמי מנהגים, טעם אחר להדלקת שני נרות: "מה שנהגין להדליק העולם ב' נרות בערב שבת אומר מהר"ם בשם אביו נר נר בגימ' ת"ק ואמ' רבו' פסיעה גסה נוטלת אחת מת"ק מאור עיניו ואלו ב' נרות מחזירין אותו".
75. עמ' 157.
76. סב, א.
77. מהדורת אוצר הפוסקים תשל"ח, ח"ד אות תיד, עמ' קנה.
78. בכורות מה, א.
79. ומוסיף שם: ולפי זה נמי מיושב שכורכים הנרות כלומר חבור איש ואשה ע"ד עונת ת"ח כו', ראה כתובות מה, ב.
80. משלי כ, כח.
81. ומסיים: ולכן עושין גם כן כרוכים רמז לב' נשמות הכרוכים יחד בגוף האדם.
82. להגרי" לוריא, ירושלים תשנ"ג, פר' בראשית עמ' ב.

שכבר אמרו השמר פן ואל הן לא תעשה וכו'. ומאשר שאשה נזהרה בכל מצות לא תעשה שבתורה ראו ליחד שמור ולא זכור, וכן בהבלי עולם האיש חייב במזונות אשתו, על כן היא אומרת לו זכור שתמצה לנו כדי סיפוקינו, וצריך [האיש] לשוטט ולטרוח ולהשיג מזונותה והיא בת מלך פנימה. וכאשר משיג [הוא] צורכי הבית והמזונות. מוטל עליה לשמור וע"כ הוא אומר לה לשמור, ומזה ראוי ליחד מילת זכור וזכור ומילת שמור לנקיבה, ולזה במשנה תורה הדיבור לנקיבה במצות שבת חייבת היא בהדלקת הנר, והיא מדלקת שתי נרות אחד לזכור ואחד לשמור, לעורר בעלה שחייב ליחד עמה בשבת וזכור ושמור כדיבור אחד נאמרו, וכן והיו לבשר אחד, ולחכימא ברמיזה. ולזה חייבה רז"ל (שחייב) לקבוע סעודתו עם אשתו בלילה של שבת על שלחנו שהוא אוכל עליו מה שאין כן בשאר ימי השבוע כמו שכתב במיימוני⁸³. ומנהג אבותינו תורה היא שנוהגין להדליק שתי נרות. ולולי זה הפי' איני יודע למצא טעם למה מדליקין שתי נרות.

וסמכתי לו עוד טעם להדלקת שתי נרות אחד לזכור שהוא שבת ולקדשו ולכבדו ככל מצות עשה, כי כשמדליקין הנר בעוד היום גדול זוכרין שהוא שבת, וכשמדליקין תוספות נר אחד זוכר לא תעשה שעושיין תוספות נר שיהא רב אורו שלא יצטרך להטות הנר או לחתות [בו] וזה רמז ללא תעשה, והמשכיל יבין.

לסיום כדאי להביא דברי החמדת ימים⁸⁴:

ועל כל פנים יהא זהיר כל אדם שלא לפחות משני נרות וכל המוסיף מוסיפין הארה בנפשו. ואמרו המקובלים כי כל הזהיר להרבות בנרות שבת זוכה להארת אור הגנוז משבעה ימי בראשית שצפה בה אדם הראשון מסוף העולם ועד סופו, אשר הניחו הקב"ה חלק זה למנת חלקם וכוסם של מכבדי השבת ומאירים אותה בנרות ומאורות, שמתעם זה אמר כבוד שבת נרותיה, יען אשר בסגולת הנרות בס תכונן באור המופלא ההוא. ולענין זה אמר נובלות עולם הבא הוא שבת כי אור האמיתי הוא לעה"ב. ומה שנבל ממנו חלק א' מחלקיו הוא מאיר בשבת על ידי נרותיה⁸⁵. ועוד בכח סגולתה ששני נרות שבת נגד שני שרפים דכתיב "כי מלאכיו יצוה לך" וסמך ליה "מזמור שיר ליום השבת", שסוככים עליו באיבריהם, כנף אחד למעלה וכנף אחד למטה דכתיב "בהלו נרו עלי ראשי" וכתוב "נר לרגלי דברך". שכשהשרפים רואים הנרות ערוכות, סוככים אותם בכנפיהם שלא יזיקום המזיקים, ושרפים נוהמים כאריה קדוש קדוש, קדוש בעליונים, קדוש בתחתונים, קדוש בכל העולמים⁸⁶.

⁸³. פי"ב מהל' אישית הי"ב.

⁸⁴. שבת קודש פרק ד. וראה קובץ 'היכל הבעש"ט' גליון ו' עמ' לד ואילך בענין ספר זה.

⁸⁵. והעיר לי ידידי ר' נחום גרינוואלד שי', שדבריו כאן הם ציטוט מדברי ה'קרבן שבת', לרבי בצלאל מפרעמישלא, פרק י' סי' ד (מהדורת וורשא תרל"ג עמ' נד).

⁸⁶. קטע זה מצוטט מעונג שבת' לבעל ילקוט הראבובי רבי ראובן כ"ץ בפרק "שלחן מטה נר", סעיף ח בשם ה'סודא רויא'.

עוד מנהגים במספר הנרות

שלשה נרות

במקורות אחרים שרובם במקור המקובלים, מצינו מנהגים נוספים המוסיפים בנרות יתר על שניים. בעצם הביא הדלקת שני נרות לידי חשש הידוע של זוגות ולפיכך הציעו מקובלים להוסיף נר נוסף.

בספר הקנה⁸⁷ מביא להדליק ג' נרות: "וטוב היה להדליק ב' נרות נגד מזרח ומערב⁸⁸. אלא שקרוב הוא הדבר שיש לחוש לשניות ח"ו הם הזוגות⁸⁹ אלא בג' נרות אין שטן ואין פגע רע, כי ג' אינם רואים ואינם מזיקין".

וכעין זה כתב בשושן סודות⁹⁰: "וחייב להדליק ב' נרות א' כנגד זכור וא' כנגד שמור אבל מפני שנראה רומז לשניות לכן ידליק ג' נרות ויצא מידי השניות... כי ג' אינם נראים ואין ניזוקים".

ויש שכתבו שלא יפחות מד' נרות⁹¹.

שבעה נרות

כתב השל"ה⁹²: "וראיתי מדקדקים מדליקין על פי הסוד שבעה נירות. ונכון הוא, כי אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנירות"⁹³.

בספר חמדת ימים⁹⁴ מביא ממורו האלמוני:

"ומורי היה נוהג לתקן ז' פתילות לעומת הז' שמות מרגלאין אשר הם נכונים בשבעה ברכות של שבת להאיר לעומת הכלה הנעימה לקבל שבעה מאורות אלה כי ע"כ היו שבעה קני מנורה אשר היא בסוד בת שבע. וכן נהגתי על פי דברות קדשו".

בפתח הדביר⁹⁵ כתב: "ואנחנו נהגנו להדליק כמנין העולים [לספר תורה ג.א.], בליל שבת ז', ביום טוב ה', ביום הכיפורים ששה. ונראה סמך לזה ממש"ה כי נר מצוה ותורה אור, תלה הכתוב הדלקת הנר בקורין בתורה כמספרם כמשפטם".

ובבאר היטב⁹⁶ כתב טעם לשבעה נרות: "כנגד ז' ימי השבוע". ומסיים וכ"כ האר"י ז"ל⁹⁷. ובבן איש חי⁹⁸ כתב: "כנגד שבע ספירות חג"ת נהי"ם ברמוזים בשבוע".

87. ד"ה דיני שבת וקבלת שבת.

88. הכוונה לתפארת וכנסת ישראל, מלכות. שמקודם לזה הוא כותב: "ויהיה שולחנו ערוך ומטה מוצעת ונר דולק, ושולחן רומז בכני" אשר נערכה ברחמים, ומטה רומז בכני" מוצעת להחתן ונתונה בין צפון לדרום וכענין כנור היה תלוי מראשותיו של דוד, ונר דלוק הוא נר מזרח רומז בת"ת ודולק עם נר מערבי היא כנסת ישראל".

89. בענין זוגות ראה פסחים קי, א.

90. אות תפו, הענין שהאיש והאשה חייבים בהדלקת הנר.

91. ספר כנפי יונה הובא בלקוטי מהרי"ח, סדר הנהגות ע"ש, ח"ב דף יג ע"ב.

92. מס' שבת, פרק תורה אור, אות כט. במהדורת עוז והדר, ח"ב עמ' קלא. הובא גם במג"א ס"ק ב ובשו"ע"ר סוף ס"א.

93. בהעלותך ח, ב.

94. שבת קודש פרק ד.

95. שבהערה 111.

96. ס"ק ב. וכבר הקדימו בעולת שבת, ריש סי' רסג: יש נוהגים להדליק שבעה נרות כנגד שבעה ימי השבוע ונכון הוא לידועי חן, אך אינו מביאו מהאר"י.

97. לא זכיתי למצוא בינתיים מקור לזה בכתבי האר"י ז"ל.

98. שנה שניה, פר' נח אות א.

עשרה נרות

בשל"ה שם ממשיך: "ויש מדליקין עשרה נירות, כי כולם מאירות, ואלו ואלו דברי אלקים חיים. ואלו הנירות אינן צריכין להיות כולם על השלחן אשר הוא אוכל, אף אם הם מפוזרות מצטרפות לרמוז הסוד הזה".

בספר ברכת הבית⁹⁹ כותב טעם עשרה נרות "כנגד עשר ספירות". ובמשנה ברורה¹⁰⁰ כותב: "כנגד עשרת הדברות".

ל"ו נרות

בספר אמרי פנחס¹⁰¹ כתב: "איתא במנהגים שיש להדליק בשבת ל"ו נרות כנגד ל"ו שעות ששימש אור הגנוז הראשון, שאדם הראשון נברא בע"ש, נמצא י"ב שעות מיום וא"ו וכ"ד שעות משבת קודש ל"ו שעות ואח"כ נגזו. ואמר הוא נ"י שהוא האור של ל"ו מסכתות [הוא ל"ו נרות דחנוכה] וכשנתגלה האור נעשה נס. בשבת ל"ו נרות כנגד ל"ו צדיקים ונגד ל"ו מסכתות ע"י ששימש אור הגנוז ל"ו שעות ונגזו, ולזה בימי חשמונאים רצו לעקור התורה והתורה אור, לכך היה הנס באור".

וכך כתב גם הבני יששכר¹⁰²: "שמעתי ממדקדקים להדליק בשבת ל"ו נרות, כי נר שבת הארה מאור הגנוז ששימש ל"ו שעות". ואכן כך מבואר בס' ערכי יהושע¹⁰³: "אשת רבינו [הרה"ק יהושע העשיל ממאניסטרשיצע] נהגה להדליק ל"ו נרות לכבוד שבת קודש, וכמבואר בכתבי תלמידי הרה"ק ר"פ מקוריץ, אבל בצוק העתים כשהיה דוחק בנרות שינתה (מסתמא בהתרת הנדר) ומיעטה להדליק רק י"ג נרות כנגד בני המשפחה. וכן כשנתאלמן רבינו לא הדליק אלא רק י"ג נרות".

להרבות בנרות להוציא מלבן של צדוקים

כתב בספר מעשה רב¹⁰⁴: "הוא [הגר"א מוילנא] ז"ל היה מרבה מאוד בנרות שמן זית עד שמנעוהו הרופאים להדליק שמן זית רק של חלב גם לא רבוי גדול כמקדם. ובהגהות דברי שלמה שם מביא בשם "מו"ר הגאון ר' יעקב באריט ז"ל שהיה מ"ץ ור"מ דפ"ק יצ"ו. דכווננו עוד בזה להוציא מלבן של צדוקים שאומרים דאסור להדליק נר בע"ש, וסמכו עצמן על קרא דלא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת. אבל כל מקום שפקרו הצדוקין תשובתן בצידן כמו שכ' בס' מגיד משרים למרן הב"י ז"ל בפ' ויקהל דמשו"ה הוצרך הכתוב לפרש דלא תבערו אש "ביום השבת" דהלא בשבת עסיק וקאי קרא והו"ל לומר לא תבערו בו אש בכל מושבותיכם. אלא בא להוציא מלבן של צדוקים דדוקא "ביום השבת" עצמו אסור להבעיר, אבל להבעיר בע"ש שידליק בשבת שרי, ע"כ שמעתי מהגר"י ז"ל... ועפ"י ז"ל דמצוה להרבות בנרות כדי לפרסם הדבר יותר".

99. שער מה, שערי בינה ס"ק ד.

100. ס"ק ו.

101. שער ד, שבת ומועדים אות ז.

102. מאמר השבתות, מאמר ג אות ח.

103. קונטרס פר"ח שושנים, עמ' רמא, אות נה.

104. הנהגות הגר"א סי' קיב, במהדורת ירושלים תש"ן עמ' קטו. וראה להלן בפרק ברכת הנר (במאמר הבא אי"ה)

עוד בענין זה.

הוספת נר לכל ילד שנולד

כתב בלקוטי מהרי"ח¹⁰⁵: "מנהג הנשים כאשר יולד להם בן או בת מוסיפין נר אחד, וסמך לדבר משום דאמרינן בפ' במה מדליקין (כג, ב) דבשכר שמרבין בנרות דשבת הוי ל' בנין וחתנין תלמידי חכמים". וכ"ה בלקוטי שיחות (מאדמו"ר מליובאוויטש זי"ע)¹⁰⁶: "להאיר מזלם של כל אחד ואחת", ב'הליכות חיים¹⁰⁷, ב'אדיר במרום¹⁰⁸ בפרדס המלך¹⁰⁹ ובמנהגי קאפיטשיניץ¹¹⁰.

וכדאי לציין שכשהאשה מדלקת מחוץ לביתה יש נוהגין שאין מדליקין רק שתי נרות של שעה¹¹¹.

במה מדליקין?

שמן זית

במשנה¹¹² תנן: "רבי טרפון אומר אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד". ובגמ' (כג, א): "אמר רבי יהושע בן לוי כל השמנים כולן יפין לנר ושמן זית מן המובחר. אמר אביי מריש הוה מהדר מר אמשחא דשומשמי אמר האי משך נהורי טפי¹¹³, כיון דשמע לה להא דרבי יהושע בן לוי מהדר אמשחא דזיתא אמר האי צליל נהוריה טפי¹¹⁴".

וכתבו התוס' ד"ה מריש: "נראה דאנר חנוכה קאי ומשום טעמא דמסיק דנפיש נהוריה טפי. אבל לנר שבת פשיטא דשמן זית מצוה מן המובחר לפי שנמשך אחר הפתילה טפי מכולהו כדמוכח במתניתין דכולהו מודו ביה דמדליקין".

גם במדרש תנחומא¹¹⁵ מצינו דברי רבי טרפון שאין מדליקין אלא בשמן זית בלבד ושם מצינו גם דין ודברים עם רבי יהודה בענין זה: "עמד ר' יהודה על רגליו ואמר ליה לרבי טרפון מה יעשו אנשי מדי שאין להם אלא שמן אגוזים, מה יעשו אנשי אלכסנדריא שאין להם אלא שמן צנונות, ומה יעשו אנשי קפוטקיא שאין להם לא זה ולא זה. אמר ליה רבי טרפון הרי מצינו שחבב הקב"ה שמן זית יותר מכל השמנים בנר ובהדלקה שהרי שנה פרשת הדלקת הנר ושילש בכמה מקומות ומרוב חיבתו בחר שמן

105. שבהערה 91. וראה לעיל ליד הערה 103 מנהגו של הרה"ק יהושע העשיל ממאניסטרזשע.

106. חלק יא עמ' 289.

107. מנהגי הרה"ק מצאנו קלויזנבורג, שבת קודש עמ' ל אות ו.

108. מנהגי הרה"ק מסקאליע, נ"י. תשס"ד, עמ' רצ אות תרמ.

109. מנהגי סאדיגורא, עמ' סב אות ג.

110. בתוך: חסדי משה, ברוקלין תשס"ג, עמ' ח.

111. כ"כ בהליכות חיים, עמ' לא אות ט. ובמנהגי קאפיטשיניץ, שם. אולם שמעתי מהרה"ח ר' משה שמידט שיחי' ממונסי, ששמע מכ"ק מרן אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע כשהיה אצלו ביחידות ביחד עם זוגתו וביקשו להתחיל מיד לאחר נישואיהם להדליק כמה נרות לכבוד שבת בגלל הענינים והסגולות שיש בזה, ואמר להם רבינו זי"ע שלא כדאי, מכיון שכשתהיה מחוץ לביתם יהיה זה קשה לקיים זאת ויש בזה בעייה של נדר, לכן לא יתחילו בזה, ואם הוא רוצה הסגולות שבדבר שידליק כל יום הנרות בבית הכנסת לפני העמוד.

ובכל אופן נכון שאלו הנוהגים שאין מדליקין מחוץ לביתם יותר מב' נרות, שיתנו זאת להדיא כשמתחילים להדליק נרות, שמחוץ לביתם אינם מקבלים על עצמם הנהגה זו.

112. שבת כד, ב.

113. אינו ממהר לבלות בשמן זית, רש"י.

114. צלול ומאיר, רש"י.

115. ריש פר' בהעלותך. וכך הוא בתוספתא שבת פ"ב ה"ג הובא אלא שם הגירסה עמד רבי יוחנן בן נורי.

זית זך כתית למאור (שמות כז, כ) למאור ולא למנחות, ומותר מן הזית הראשון היה למנחות הנקרבות. תדע שהרי כל המנחות לא נאמר בהן אלא ונתת עליה שמן (ויקרא ב) ובנר הדלקה כתב שמן זית ולא שאר שמנים זך כתית למאור, ואנו מוצאין בהרבה מקומות צוה הקב"ה על הנרות להדליקן מן שמן זית זך שנאמר (שמות כז) ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית, צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור וגו' ועל המנורה הטהורה (ויקרא כד) ואף כאן כתיב בהעלותך את הנרות.¹¹⁶

למעשה נפסק בשו"ע¹¹⁷ דלא כרבי טרפון שמעיקר הדין מותר להדליק בכל השמנים הנמשכים אחר הפתילה אבל בכל זאת מצוה מן המובחר להדליק בשמן זית וכדברי התוס'. וכך נהג מהר"ם מרוטנבורג¹¹⁸.

וכך נפסק ב'שו"ע הרב'¹¹⁹: "אע"פ שכל השמנים חוץ מאלו שמנו חכמים כשרים להדליק בהם לכתחלה מצוה מן המובחר להדר אחר שמן זית כמו לנר חנוכה כמו שיתבאר בסי' תרע"ג. ואם אין שמן זית מצוי מצוה יותר בשאר שמנים שאורן זך וצלול מבנרות של חלב ושל שעוה הכרוכים לפי שיש אוסרים אותן שאינם מחלקים בין השמן הפסול המונח בכלי לכוון סביב הפתילה".

המחזיק ברכה¹²⁰ כותב: "ובמקום שמצוי שמן זית צריך ליזהר בו, דהרגיל בנר הויין לו בנין רבנן. ולכן צריך ליזהר בנר לעשותו כשלם שבפנים כדי לזכות לבנים המאירים בתורה שנמשלה לשמן זית... ומטעם זה צריך להזהר בשמן זית לזכות לבנים מאירים בתורה שנוחים בהלכה כשמן זית. כמ"ש פרק זה בורר¹²¹ שת"ח שבא"י נמשלו לשמן זית שנוחים זה לזה בהלכה".

בספר חסידים¹²²: "מעשה באחד שהאריך ימים ולא מצאו לו שום זכות אלא שלא היה מדליק בחלב בערב שבת אלא בשמן זית".

116. בתניא רבתי עניני שבת סי' יב (עמ' 37 במהדורת הורוויץ) כותב: "דוקא היכא דאיכא שמן זית אסור להדליק בשאר שמנים, אבל היכא דליכא שמן זית מדליקין בכלום". משמע לכאורה שלכתחילה אסור להדליק בשאר שמנים אם שמן זית מצוי. אבל במחזיק ברכה סי' רסד אות ג כותב ע"ז: "ואינו מכוון דהלכה כחכמים דמתירין בכל השמנים בר מהנהו דפסילי, ואה"נ דמצוה בשמן זית מן המובחר, אבל איסורא להלדיק בשאר שמנים ליכא, אלא דלא עביד מצוה מן המובחר".

117. סי' רסד סעיף ו.

118. כ"כ במרדכי מס' שבת אות רסח, וכפי שהגיה בהגהות שם: "ומהר"ם ז"ל היה רגיל [בשבת] להדליק בשמן זית". הגהות אלו מיוחסות להרמ"א אבל באמת אין הגהות הרמ"א, וכבר הוכיח כן הרב אשר זיו בראיות ברורות שהגהות אלו אינם מעשי ידיו של הרמ"א, אלא היו כתובים על עותק המרדכי של אחד מתלמידיו, ובחלקם נעשו ע"פ שיטת הרמ"א. ראה: הגות עברית באמריקה, ח"א עמ' 624, ציין לזה ב'קובץ המועדים', פסח ח"ג (מכון ירושלים תשס"ז), עמ' תשכ אות ב.

119. סי' רסד סעיף יב.

120. למרן החיד"א סי' רסד אות ב.

121. סנהדרין כד, א.

122. מהדורת מרגליות, סי' ערב. הובא גם בחמדת ימים שבת פרק ד, ומסיים: "וכן נהגו המדקדקים בסודה, וסי' דודד עליה במעלה הותיים". ועפ"ז כתב בשלחן הטהור להרה"ק מקומרנא, סי' רסג ס"א: טוב ויפה להדליק שתי נרות של שמן זית והנזהר בזה מאריך ימים.

כתב בשל"ה¹²³: "ונראה בעיני להדליק הנרות בשמן דווקא, ולא כמו שנהגו בקצת מקומות להדליק בנרות שעוה או חלב. ורמז לדבר, ואתה תצוה ויקחו אליך שמן (שמות כז, כ), 'ת' תצוה יתירה, כתב בעל הטורים בגימטריא 'נשים', ואמר ויקחו שמן".

ובספר אור צדיקים¹²⁴ כתב: "יזהר להכין בעצמו הנרות לשבת, וצריך שיהיו שניהם משמן ולא משל שעוה כי יש בו סוד".

וכך היה המנהג בארץ ישראל משנים קדמוניות¹²⁵, וכפי שמעיד בקצת השלחן¹²⁶: הנר שמברכין עליו יהדר שיהא משמן זית משום כבוד הברכה, וכן המנהג ב"א משנים קדמוניות (רק בני חו"ל אשר באו מקרוב לא"י עושים כפי הרגלם בחו"ל להדליק נרות חלב או סטירין כי לא הורגלו בתיקון הנר ובהכנת הפתילות, ומ"מ מהראוי שידליקו בשמן זית דוקא)".

נר של שעוה

כתב המחבר בשו"ע¹²⁷: "כרך זפת או שעוה או חלב סביב הפתילה מדליקים בהם". וכתב המגן אברהם¹²⁸: "ומכל מקום נר שעוה קודם לנר חלב". ועיין שם במגן אברהם בשם הב"ח ששעוה אורה צלול¹²⁹.

וכתב המשנה ברורה¹³⁰: "ונ"ל דכל זה לפי ענין הנר דבנר שלנו [שקורין סטירין] שצלול בודאי יותר מן השעוה ואינו רגיל להטות בו אפילו בחול זה עדיף מנר שעוה ואולי אף מכל השמנים דהרי בודאי לא אתי להטות".

ולמעשה מנהג אצל כמה קהילות בישראל¹³¹ שמדליקים שני נרות משמן זית והשאר משל שעוה או שאר חומרים הדולקים יפה.

יתכן שנהגו כן בגלל ששמן זית היה ביוקר¹³² ולכן הדליקו בו רק שני נרות שהם עיקר מצות נר שבת והשאר הדליקו משאר חומרים, וכך נשאר המנהג.

או יש לומר, דעושים כן בכדי שיהיה היכר ששני הנרות של שמן הם נגד כנגד זכור ושמור, דהגם שכתב ברמ"א¹³³ 'ויכולין להוסיף ולהדליק ג' או ד' נרות... כי יכולין להוסיף על דבר המכוון נגד דבר אחר', כבר כתב המאמר מרדכי¹³⁴ 'ומ"מ נראה ברור דיותר

123. מס' שבת פרק נר מצוה אות כב, במהדורת עוז והדר ח"ב עמ' ק.

124. להמקובל רבי מאיר פופרוש, הל' שבת סי' כח אות יז.

125. בפשטות שיקף מנהג זה את העובדה, שכבר מוזכרת במדרש ובתוספתא, שבארץ ישראל שמן זית מצוי הרבה מאשר בחו"ל.

126. סי' עד סי' בדי השלחן אות ד.

127. סי' רסד סעיף ז.

128. סי' יב.

129. וכך הוא בסי' תרעג ס"א ברמ"א.

130. סי' רסד ס"ק כג.

131. ראה לוח דבר יום ביומו (בעלזא) תשנ"ט, עמ' 178; פרדס המלך, מנהגי סאדיגורא, עמ' נו אות ב ועמ' סג אות

ד.

132. וראה במנהגי מהרי"ל לחנוכה, אות ג עמ' תג בשינויי נוסחאות אות ד על מה שכתב שם שמהרי"ל הדליק על שמן זית: "שהוא יוקר במדינת ריינוס משאר שמן".

133. סי' רסג סעיף א.

134. סי' רסג אות ב.

טוב שלא להוסיף דמפסיד מיהא הכוונה במקצת¹³⁵ ולכן מביא "המנהג הפשוט במדינותינו להדליק ב' עששיות של זכוכית ופתילה בכל אחת ומדליקין עוד פמוטא אחת של מתכת בששה או שמונה נרות... ונ"ל שהוא מנהג נכון דבכה"ג איכא היכרא לב' הנרות שהם כנגד זכור ושמור ואין תוספת שאר הנרות מפסיד הכוונה כלל, ואין ספק שהמנהג הוקבע מתחלה לכך". ובפתח הדביר¹³⁶ כתב "ומ"מ פשרת הרב מאמר מרדכי ז"ל נכונה וישרה לצאת ידי כ[ל] הסברות להדליק ב' כנגד זכור ושמור בעששית מיוחדת ולהרבות בנרות בשאר עששיות ופמוטות ע"ש ונכון לנהוג כן". וא"כ י"ל דלכן המנהג שמדליקין שני נרות בשמן זית והשאר בשעוה¹³⁷.

אולם בהרבה קהילות עדיין המנהג שמדליקין רק בשל חלב ולא בשל שמן זית. וכפי שהעיד הגה"ק מליובאוויטש זי"ע¹³⁸: "בבית כ"ק מו"ח אדמו"ר [רבי יוסף יצחק זצוק"ל] לא ראיתי אף פעם אחת שידליקו בשמן (זית וכיו"ב) בנרות שבת קודש ויו"ט, כ"א בנרות חלב, והיפוכו בנרות חנוכה"¹³⁹.

גם מרן החתם סופר לא נהג להדליק נרות של שמן רק של שעוה, ונהג להדליק על השלחן ד' נרות של שעוה לבין¹⁴⁰.

135. וראה לעיל ליד הערה 62 מדברי הראב"ה שבאם זה נגד זכור ושמור אין להוסיף כלל.

136. סי' רסג סוף אות א, דף ס ע"ב מדפי הספר.

137. וכנראה שזהו הכוונה במנהג שמביא בעל התורת חיים (סופר, סי' רסג אות ב) שאביו בעל מחנה חיים "הנהיג בביתו להדליק ב' נרות גדולות והשאר קטנות ממנם, והוא רמז כנגד זכור ושמור".

138. שערי הלכה ומנהג, ח"א סי' קלז עמ' רמט.

139. ומסיים שם: "טעם ע"ז לא שמעתי". ובס' בית ארוים, סי' רסד אות ל, עמ' קנא, כתב ג"כ ונותן טעם בדבר: "ובזמננו לא ראיתי מי שידקק להדליק נר של שבת משמן זית, וסיבת הדבר כי כל הטעמים שנאמרו בו לשבח ישנם עוד יותר בנרות שלנו. ומכ"מ בנר חנוכה הכל מחמירים בו להדליקו משמן זית דוקא, והוא להיפך מוד' התוס' הנ"ל, וטעם הדבר כי נר של שבת מדליקין אותו כדי להנות מאורו שכך הוא מצותו ונרות שלנו יפים מכל השמנים לצורך זה, אבל נרות של חנוכה שאסור להשתמש לאורם אין מדליקין אותם רק לשם מצוה וזכר הנס ולא להנות מאורו כלל ומשו"ה אין בזה חשיבות כל כך לנרות שלנו ושל שמן זית חשובים יותר להידור מצוה".

אולם קצת צ"ע מדברי 'שו"ע הרב', בס"י רסד סעי' יב: "אע"פ שכל השמנים חוץ מאלו שמנו חכמים כשרים להדליק בהם לכתחלה מצוה מן המובחר להדר אחר שמן זית כמו לנר חנוכה כמו שיתבאר בס"י תרע"ג".

140. כ"כ במנהגי חת"ס השלם, תומר דבורה, פ"ד אות ז, עמ' קמו. גם בס' 'אדיר במרום', מנהגי הרה"ק מסקאליע, נ"י. תשס"ד, עמ' רצג אות תרמד כתב: "לא היו מדליקין נרות של שמן זית בביתו של רבינו אלא נרות של שעוה פראפין".